

Tematínské vrchy – xerothermní „ostrov“ v Povážském Inovci

Tematínské vrchy, ve starší literatuře označované jako Tematínské kopce, se nacházejí ve střední části Povážského Inovce, který patří k jádrovým pohorím Západních Karpat. Tento dost vágně vymezený orografický celek mezi Novým Městem nad Váhem a Piešťanami je součástí Inoveckého předhoří, které navazuje na hlavní hřeben tvořený hlavně svory a rulami. Jde o malé území (cca 10 km dlouhé a 6–7 km široké), na jehož stavbě se podílejí karbonáty, hlavně dolomity, v menší míře vápence. Obzvláště dolomity vystupují na mnoha místech zcela na povrch. Kromě kulisy bílých dolomitických svahů, které i v létě svítí daleko do údolí Váhu jako by byly zasněžené, představuje pro většinu návštěvníků největší lákadlo ruina strážního hradu Tematín.

Krasové útvary jsou tu vzácné, rovněž podzemí je na krasové jevy chudé (Modrovská jeskyně). K nejvyšším vrcholům patří Kňazí vrch (639 m n. m., obr. 2) a Tematínský hrad (567 m n. m., obr. 1). Na karbonátovém podloží se vyvinuly většinou jen mělké skeletovité půdy, zejména rendziny, pouze místy vznikly i hlubší půdy na spraších nebo jílovito-hlinité půdy. Celá oblast je odvodňována podzemními vodami, které vystupují na povrch na jejím západním okraji u obce Lúka jako bariérový pramen (stolní voda Lucka), také v Modrové, resp. skrytě přecházejí do náplavů Váhu. Průměrná roční teplota je zde 8–9 °C, roční srážkový úhrn 600–700 mm.

Při vzniku a formování tohoto a dalších podobných „ostrovů“ teplomilné, suchomilné a světlomilné flóry a fauny ve středoevropských podmínkách mělo velký význam čtvrtohorní zalednění kontinentu, které se významně podílelo na zachování mnoha reliktní a na celkovém vývoji xerothermní flóry. V oblasti západního Slovenska mělo a stále ještě má funkci důležitého migračního koridoru údolí Váhu, které je až po tzv. Beckovskou bránu součástí Panonské pánve. Změny klimatu ve čtvrtohorách, půdní poměry a charakter reliéfu měly zásadní vliv na formování rostlinných a živočišných společenstev Tematínských vrchů, pro něž je charakteristické míšení horských karpatských prvků s teplomilnými elementy. Je nutné rovněž zdůraznit, že při rozšiřování xerothermních společenstev sehrál od pravěku významnou roli též člověk. Během tureckých válek se zde koncentroval dobytek uprchlíků ze širokého okolí, k pastvě se přidala i nadměrná těžba dřevin, takže podstatná část lesů byla zničena. Vývoj xerothermních společenstev tu trvá asi 300 let. Následkem odlesnění se na mnohých místech změnila terestrická půdní pod-

mínky na petrofytické a litofytické (skalní), což sehrálo opět úlohu při formování druhotných rostlinných a následně i živočišných biocenóz.

Zastoupení karpatských elementů dealpínského a demontánního charakteru ve zdejší flóře je mnohem skromnější než zastoupení prvků ponticko-panonských a submediteránně-mediteránních. Teplomilná květena Tematínských vrchů zaujala vícero botaniků už před téměř sto lety.

Nejvýznamnějšími pracemi na toto téma jsou Vegetace Tematínských kopců na západním Slovensku od P. Sillinger (1930) a Piešťanská květena od K. Domina (1931). I v dalších desetiletích projevovali botanici o místní květeně značný zájem (např. Š. Maglocký 1979), takže vegetační poměry jsou tu prostudovány velmi dobře. Potenciální přirozenou vegetaci zde představují karpatské dubohabrové lesy (*Carici pilosae-Carpinion*) s ostrůvky dubo-cerových lesů (*Quercetum petraeae-cerris*) a teplomilných doubrav (*Quercion pubescenti-petraeae*; asociace *Corno-Quercetum*). Ve

vyšších polohách najdeme vápnomilné bučiny (*Cephalanthero-Fagenion*) a podhorské květnaté bučiny (*Eu-Fagenion*), na malých plochách v hřebenových partiích se vyvinuly suťové lipovo-javorové lesy (*Tilio-Acerion*). V důsledku odlesnění se na úkor především teplomilných doubrav výrazně rozšířila xerothermní travino-bylinná společenstva, která představují unikátní složku vegetace Tematínských vrchů. Jejich rozšíření podléhá zonaci v závislosti na orientaci svahů a kvalitě substrátu. Proto je možné pozorovat množství přechodů od otevřených pionýrských a skalních společenstev až k zapojeným termofilním loukám nebo k porostům lesostepního charakteru.

Zajímavější než vyjmenovávat vegetační jednotky bude soustředit pozornost na některé významné floristické prvky. Především na jižně exponovaných svazích nalezneme teplomilnou flóru s mnoha ponticko-panonskými a submediteránně-mediteránními druhy. V řídkých doubravách je dominantní dub šípák (*Quercus pubescens*), z trav zde rostou kavylky vláskovití i Ivanův (*Stipa capillata*, *S. pennata*), lipnice bádenská (*Poa badensis*), kostřava walliská (*Festuca valesiaca*) a rýženka zelenavá (*Oryzopsis virescens*). Jedinou izolovanou lokalitu v rámci Slovenska tu má ostřice předalpská (*Carex halleriana*). Místy vytváří početné trsy hvozdků Lumnitze-rův (*Dianthus lumnitzerii*, resp. *D. praecox* subsp. *lumnitzerii*, obr. 4), početný je sinokvět měkký (*Jurinea mollis*), zvonek sibiřský (*Campanula sibirica*) nebo bezobalka sivá (*Trinia glauca*). Vzácnější je ruměnice Visianiho (*Onosma visianii*), hadí mord rakouský (*Scorzonera austriaca*), divizna brunátná (*Verbascum phoeniceum*) a třemdava bílá (*Dictamnus albus*). Hlaváček jarní (*Adonis vernalis*) roste jen na spraších nad obcí Lúka.

Podstatně slabší zastoupení mají montánní karpatské a dealpínské prvky. Poměrně hojná je ale např. pěchava vápnomilná (*Sesleria caerulea*), koniklec slovenský (*Pulsatilla slavica*, resp. více taxonů z okruhu *P. grandis*), zvonečník hlavatý (*Phyteuma orbiculare*), chrpa horská měkká (*Centaurea montana* subsp. *mollis*) nebo marulka alpská (*Acinos alpinus*) a lomikámen vždyživý (*Saxifraga paniculata*). Významný je výskyt západno-

1 Dominantou Tematínských vrchů je Tematínský hrad

2 Kňazí vrch

3 K méně běžným druhům orchidejí patří hnědenec zvrhlý (*Limodorum abortivum*)

4 Kavylové stepi ožívují květy hvozdíku Lumnitzerova (*Dianthus lumnitzeri*)

5 Na karbonátech se vyvinula xerothermní společenstva. Foto D. Stano

6 Pouze na dvou lokalitách zde roste lýkovec vonný (*Daphne cneorum*)

karpatského endemitu – sveřepu jedno-
stébelného (*Bromus monocladus*), rostou-
cího ve vlhčích polohách. Tento druh po-
psal v r. 1933 Karel Domin z nedalekých
Strážovských vrchů. O dva roky dříve po-
psal z Kňazího vrchu chrpu čekánek tem-
atínský (*Centaurea scabiosa* subsp.
tematinensis). Z karpatských bučin sem
pronikly kromě běžných druhů např. mě-
síčnice vytrvalá (*Lunaria rediviva*) či oměj
vlčí mor (*Aconitum lycoctonum*).

Významnou složku na Tematínských vr-
ších představují i prealpínské prvky. Jed-
ním z nich je lýkovec vonný (*Daphne cne-
orum*, obr. 6), který tu roste jen na dvou
lokalitách. Na jižních svazích najdeme i či-
čorku věnčenou (*Coronilla coronata*) a ře-
řišník skalní (*Hormungia petraea*). K chlad-
nomilnějším zástupcům můžeme zařadit
podkovku chocholatou (*Hippocrepis como-
sa*), penízeček horský (*Thlaspi montanum*)
a kostřavu amethystovou (*Festuca amethys-
tina*) či chudinu drsnoplodou (*Draba lasi-
ocarpa*), která má právě na Tematíně svůj
locus classicus – popsal ji zde v první pol.
19. stol. A. Rochel. K nejvýznamnějším zá-
stupcům čel. vstavačovitých (*Orchidaceae*)
na Tematínských vrších patří rudohlávek
jehlancovitý (*Anacamptis pyramidalis*),
známý zde jen z jediné lokality, a hnědenec
zvrhlý (*Limodorum abortivum*, obr. 3).

Nedostatečně jsou v této části Povážského
Inovce prozkoumány nižší rostliny. Prv-
ně na území Slovenska zde byly zazna-
menány lišejníky *Arthothelium lirellans*,
Bacidina neosquamulosa, *Placolecis opaca*
nebo kriticky ohrožený druh *Parmelina
quercina* (Pawel a kol. 2006). Na porosty
dubu šipáku jsou vázány některé vzácnější

druhy mechů, např. *Ulota bruchii* a několik
druhů rodu *Orthotrichum* (např. *O. stri-
atum*, *O. pallens*, Plášek a kol. 2006).

Podobně jako v případě flóry se i u živo-
čichů mísí druhy karpatské s prvky pa-
nonskými a ponticko-mediteránními. Ačkolí
zdejší fauně věnovali zoologové pozornost
už koncem 19. stol. (např. župní

7

8

10

lékař Karol Brancsik), poznatky o ní jsou skromnější než o flóře, což platí především o bezobratlých. Výzkum některých skupin se zintenzivnil až v posledních letech. Dostatek poznatků máme např. o malakofauně (Šteffek 1986) – v Modrovské dolině přežívají dva kriticky ohrožené druhy vrkoč bažinný (*Vertigo moulinsiana*) a chlupatka jižní (*Petasina filicina*). K vzácným představitelům místní arachnofauny můžeme zařadit např. pavouky sklípkánka černého (*Atypus piceus*), stepníka rudého (*Eresus cinnaberinus = niger*), pavučenku Jarmilinu (*Erigonoplus jarmilae*) a *Leptochestes berolinensis*. Z hmyzu je zde velmi běžná kudlanka nábožná (*Mantis religiosa*) či sedlovka bronzová (*Ephippiger ephippiger*), vzácná je naopak kobylka sága (*Saga pedo*, Živa 2007, 3: 124-125). O teplomilném charakteru fauny svědčí i 12 druhů ploštíc středomořského původu – např. *Acompus pallipes*, *Lygaeosoma sardeum* či *Peritrechus gracilicornis*. Velmi cenný je rovněž nález dvou druhů velkých cikád (Májsky, Janský 2006) – *Lyristes (Tibicen) plebejus* (obr. 8) a *Cicada orni*. Dobré podmínky tu mají mravkolvi (*Myrmeleonidae*) a příbuzný ploskoroh žlutý (*Ascalaphus libelluloides*, obr. 7).

Nejvíce pozornosti mezi bezobratlými dosud zoologové věnovali broukům a motýlům. Z chráněných, resp. vzácných druhů brouků můžeme zmínit např. tesaříka alpského (*Rosalia alpina*), tesaříka zavaltého (*Ergates faber*), roháče obecného (*Lucanus cervus*), krajníka pižmového (*Calosoma sycophanta*) i krajníka *C. maderae* var. *auropunctata*. K menším druhům patří drabčík *Staphilinus ophthalmicus*, *Phytoecia argus* či *Brachysomus slovacicus* – známý jen ze Slovenska. Co se týče bohatství

motýlí fauny, nemají Tematínské vrchy spolu s přilehlou vázskou nivou na Slovensku období. Zjištěno zde bylo více než 2 000 druhů (Janovský a kol. 1997). K nápadným patří otakárci (*Papilio* spp.), jasoň dymnivkový (*Parnassius mnemosyne*) či prástevník kostivalový (*Euplagia quadripunctaria*), vzácnější jsou některé druhy lišajů (např. lišaj dubový – *Marumba quercus*), ohniváček černočerný (*Lycaena dispar*), žluťásek čilimníkový (*Colias myrmidone*) aj. Opomenout nelze modráška slovenského (*Polyommatus slovacus*), který byl popsán právě z xerothermní paseky u Lúky v r. 1997.

Fauna obratlovců je v této části Povážského Inovce prozkoumána uspokojivě. Platí to především pro obojživelníky (7 druhů) a plazy (rovněž 7 druhů, Májsky 2006). Ze zástupců herpetofauny na Slovensku vzácnějších je tu celkem běžná ještěrka zelená (*Lacerta viridis*) i užovka stromová (*Zamenis longissimus*, dříve *Elaphe longissima*, obr. 10). Ptačí faunu celého pohoří studovali především Z. Feriancová – Masárová a O. Ferianc (1981, 1982), i když se speciálně nevěnovali Tematínským vrchům. Z významných ptačích druhů zde žije např. orel královský (*Aquila heliaca*, obr. 9), výr velký (*Bubo bubo*), strakapoud bělohřbetý (*Dendrocopos leucotos*), holub doupňák (*Columba oenas*), lelek lesní (*Caprimulgus europaeus*), křepelka polní (*Coturnix coturnix*) a dudek chocholatý (*Upupa epops*). Ze savců jsou na tomto území dosud nedostatečně poznatky o netopýrech – zatím byly zjištěny jen čtyři druhy. Dobré podmínky tu najdou plch velký (*Glis glis*) i plšík lískový (*Muscardinia avellanarius*), mezi šelmami jezevec lesní (*Meles meles*) a velmi vzácně se sem

7 Během slunečných letních dní ožívají xerothermní biotopy ploskoroh žlutý (*Ascalaphus libelluloides*)

8 Cikáda *Lyristes (Tibicen) plebejus* se ozývá z korun dubů šipáků

9 Orel královský (*Aquila heliaca*) hnízdí na Tematínských vrších si vyhledává potravu hlavně v nivě Váhu – na snímku mláďata. Foto M. Filípek

10 Dobré podmínky v teplomilných doubravách nachází užovka stromová (*Zamenis longissimus*). Snímky J. Májského, pokud není uvedeno jinak

zatoulá z hlavního hřebene i rys ostrovid (*Lynx lynx*).

Vzhledem k ojedinělým přírodním hodnotám věnovali Tematínským vrchům pozornost i ochránci přírody. Výsledkem jejich snah bylo vyhlášení tří rezervací s celkovou výměrou 233,27 ha (NPR Tematínska lesostep, NPR Javorníček, PR Kňazí vrch). Při tvorbě soustavy Natura 2000 byly Tematínské vrchy navrženy do seznamu území evropského významu s výměrou 2 471,27 ha. Vedle duševního vkladu ze strany přírodovědců si tato oblast vyžaduje i nemalé finanční a lidské zdroje, protože po 2. světové válce se tu na desítkách hektarů realizoval nevhodný zalesňovací program. Ochranný management se proto zaměřuje hlavně na odstraňování nepůvodních dřevin – borovice černé (*Pinus nigra*) a jasanu zimnáře (*Fraxinus ornus*). Vhodné by bylo i zajištění pastvy. Dosaďované výsledky dávají naději do budoucna, že navržená forma péče o tento xerothermní „ostrov“ v Povážském Inovci povede k postupné obnově poškozených biotopů a že se za několik desetiletí Tematínské vrchy zaskvějí opět v plném lesku.